

KÁDÁR ZOLTÁN

AMERIKÁRA VONATKOZÓ TÉRKÉPEK VITÉZ JÁNOS KÖNYVTÁRÁNAK EGYIK KÓDEXÉBEN (Vat.Urb.lat.274)

A magyar humanizmus kimagasló egyéniségét, Vitéz Jánost (+1472), akárcsak görög kortársát és barátját Bészariont, különlegesen érdekelte a földrajztudomány. A geográfia legnagyobb tekintélye a XV. század derekán Ptolemaiosz volt, akinek földrajzi főművét ezeitől fordította latinra Jacopo d'Angiolo (Jacobus Angelus). Figyelemreméltó, hogy a magyar főpap a pozsonyi Academia Istropolitana tanárai közé meghívta a kor legnagyobb Ptolemaiosz ismerőjét, Regiomontanust (+1476).

Ptolemaiosz és Regiomontanus munkássága iránti érdeklődését Vitéz János könyvtárának ráánkmaradt kódexei is bizonyítják. A Vitéz-könyvtár mai monográfiája, Csapodiné Gárdonyi Klára szerint az alexandriai tudósok négy kötete is megvolt ebben a könyvtárban. Közöttük térképtan-történeti szempontból legjelentősebb az említett görög szerző Cosmographiajának latinnyelvű kódexe, amely Hyppolitus Wurbinus révén a Biblioteca Apostolica Vaticana került (Cod.Urb.lat.274). A kódex egyes térképeinek szélén stilizált virágokkal ékes ornamentika látható, ez Cs.Gárdonyi Klára szerint firenzei mesterre vall.

A kódexre, mint Vitéz János címerével díszített könyvre, De la Mare hívta fel az említett monográfia írójának figyelmét. A kódexben olvasható ajánlás — amelynek első sorait később kitörölték — így hangzik: „Beatissime patri Paolo secundo pontifici maximo Donnvs Nicolaus Germanvs”. A kézirat első kodikológiai leírója, a Biblioteca Apostolica Vaticana katalógusának készítője — Cosimo Storna juolo — róla többek közt a következőket jegyezte fel: „Chartae geographicae sunt triginta et una, nempe una plus quam in ed. cit.(sc. in ed.imp.in Ulmae, anno 1482 -Z.K.), quae in foliis vacuis 73^v-74^r posterius adiecta est post detectum fretum mengaliacicum et alias Americae terras.”

A kódex térképtörténeti jelentőségére először Joseph Fischer hívta fel a figyelmet, aki utalt arra, hogy Nicolaus Donnus Germanus úgy a kódexben található korábbi világtérképet (f.74^v - 75^r), mind pedig az északeurópai vonatkozású részletes térképet f.86^v - 87^r) kiegészítette, az eredeti ptolemaioszi térképhez hozzáadván Grönland szigetének térképét. Ami a reneszánsz térképész személyét illeti: Fischer szerint biztosan tudjuk róla, hogy 1466 március 15-én Firenzében „Cosmographia”-c. művét Estei Borso hercegnek ajánlotta; a második recensiónak két példányát őrzik a Firenzei Biblioteca Laurenzianában, melyekben a szokott ptolemaioszi térképek mellett még három található: Spanyolország, Itália és Északeurópa, az utóbbin Norvégia, Svédország, sőt mint említettük Grönland is ábrázolva van. Fischer a Donnus Nicolaus Germanus-féle Ptolemaiosz kódexekben szereplő Groenland-térképekkel részletesen foglalkozik, ezek továbbélését is vizsgálja, többek közt, az 1507-ben készül Waldsemüller-féle térkép kapcsán. Fischer könyve függelékében részletesen közli Nicolaus Donnus Germanus ajánlását Estei Borso hercegnek és II. Pál pápának. Az ajánlás utáni szöveg mindkét esetben azonos; ezek kitérnek arra, hogy a reneszánsz térképész mely térképekkel gyarapította Ptolemaiosz művét: „...ipsas etiam

regiones, quae in oceano sarmatico se ingerunt et sub parallelo per circulum arcticum ductum occurrunt : Datim utpote, staniam (scaniam), norbegiam, scottiam, suetiam, groenlandiam et regiones sibi adherentes cum insulis adiacentibus ... certa regione iungendo nostratim poneremus. A szóbanforgó területek földrajzi ismerete a kései középkor és a korai reneszánsz világában gazdasági szempontból is fontos volt, hiszen a pápai jövedelmek szedésének bérbeadásával az északi tengerekről bálna- és fókacsontok után járó haszon figyelemreméltó bevételi forrást jelentett.

Térképtörténeti szempontból különleges figyelmet érdemel a Vat.Urb.lat.274 kódexben a ff.73^v-74^r beillesztett világtérkép. A térképen Észak Amerika keleti partvidékének körvonalai láthatók: a Florida-félsziget rajza, továbbá északabbra a Szent Lőrinc öböl és a hasonló nevű folyó, tőle északra Labrador, ezalatt a Terra-Nova, vagyis a mai Új Foundland, ettől nyugatra pedig a Terra los Bacalaos, vagyis a mai Francia Kanada vidéke. A Dél-Amerikát ábrázoló térkép a szubkontinens partvidékének viszonylag jó ismeretéről tanúskodik. A földrajzi megjelölések mellett természetrajzi vonatkozású feliratok is olvashatók az amerikai kontinens térképén: középamerikai területen: „in questo golfo son pere bellissime“, a mai Brazília egyenlítő alatti részén pedig: „in hanc provincia sunt multos arbores palmas et cassa (e)“. Ez utóbbi növényföldrajzi szempontból különösen is értékes, hiszen a „szennalevelet“ szolgáltató Cassia-fajok a lepényfafélék (Cisalpiniaceae) ma is jelentős termékei a szóbanforgó vidéknek.

Am a világtérkép keletkezési idejének közelebbi meghatározásához az a két felirat segíthet hozzá, amelyek konkrét eseményekre vonatkoznak. Dél-Amerika területén a következő olvasható: „(In) Totam hanc provinciam uenit super in 1495 petrus albares (e) quus (!) Regis hispaniae“. Petrus Alvarez nem más mint Pedro de Alvarado spanyol „conquistador“, aki 1524-ben — tehát nem a XV. század végén — megalapította „Santiago de los Caballeros“ városát. A másik eseményre vonatkozó szöveg Észak-Amerika területén található s így hangzik: „qi fu preso el verazano fiorentino dai canibali“. A szövegben szereplő férfi Giovanni da Veraz(z) ano olasz származású felfedező, aki 1485-ben született a Firenze melletti Val di Greveben. I. Ferenc francia uralkodó megbízásából kelt útra 1524-ben, hogy megtalálja Amerika és a Marco Polo által Csatajnak nevezett Kína irányába vezető átjárót. Nagyjelentőségű útja során, bár nem talált ilyen szorosra, végighajózta Észak-Amerika keleti partvidékét, eljutott Észak Karolináig, Új Skóciáig, a mai New York területén ő volt az első európai, aki megfordult. Öccse, Girolamo kitűnő térképét, amely a Vat.Urb.lat.274-el összehasonlítva még pontosabban mutatja Közép-Amerika és Észak-Amerika keleti partvidékét, szintén a Biblioteca Apostolica Vaticana őrzi (Cod.Barb.III.). E térkép már Giovanni halála után, 1529-ben készült. Giovanni Verazzano halála 1526-ban vagy 1527-ben következett be. Korábbi vélemény szerint második útján Közép-Amerikában ölték meg a kannibálok, a szóbanforgó térkép szerint azonban feltehetőleg első és egyetlen útjának végén valahol Ohio-folyó és a keleti tengerpart közti területen érte utól a végzetes kaland a bátor utazót...

Ha a fentiek figyelembevételével a Cod.Urb.lat.274 Amerika szubkontinenseit egy világtérképen bemutató ábrázolásának kronológiáját pontosítani szeretnénk, akkor nem látszik valószínűnek az a korábbi feltevés, miszerint ez a térkép nem sokkal az Újvilág felfedezése után készülhetett. Ha ugyanis összehasonlítjuk a Waldsemüller által tervezett, 1513-ban Strassburgban megjelent világtérképpel, akkor világosan szembetűnik, hogy a vatikáni térkép Amerika felfedezésének egy későbbi szakaszában készülhetett. Így a készítőik közt nem jöhet szóba Francesco di Lorenzo Rosselli firenzei származású festő, miniátor és kozmográfus, hiszen ő 1480 körül tevékenykedett a Corvinák műhelyében s már 1513-ban nem volt az élők sorában. Stílustörténeti szempontból nézve érdemes összehasonlítani a szóbanforgó kódexben látható két világtérkép szélén a Földre fuvó 12 szél jelképes ábrázolásait. A szeleket, akárcsak az egyes ókori ábrázolásokon, itt is kis gyermekfejek jelzik (az ikonográfiai típus a bizánci kéziratok révén öröklődött át a hellénisztikus-római világból a rinascimento idejére). A Nicolaus Donnus Germanus féle térképen jellegzetesen korareneszánsz — a quattrocento kései szakaszának megfelelő — szélfejecskék láthatók, akárcsak az említett térképész más világtérképein, mint pl. a Codex Ebnerianusban. Egészen más stílusirányzatot árulnak el a Cod.Vat.Gr.274. ff.73^v-74^r világtérképét körülvevő fejecskék. Ezek nyugtalanul gomolygó felhők közt jelennek meg, hajfűrtjeik a szélről hullámszerűen. Mindez a XVI. század második negyedében megjelenő manierista stílusirányzat jellemző vonása. Az említett második világtérkép, amelyhez kartográfiai szempontból a Sebastian Münster-féle „Cosmographia“ 1540-ben megjelent térképe áll viszonylag közel, nem beszélve a fentebb említett Girolamo Verazzano-féle

térképről. Ez tehát nem készülhetett korábban a XVI. század huszas éveinek végénél, pontos helyét a kartográfia történetében még a Girolamo Verazzanonak tulajdonított összes világ- ill. Amerika-térképekkel való beható összevetés alapján tudjuk csak majd rögzíteni.

Válogatott irodalom:

- Csapodiné-Gárdonyi K., Humanista kódexek nyomában, Budapest, 1978
 Csapodi-Gárdonyi K., Die Bibliothek des Johannes Vitéz, Bp. 1984
 Fernández-Armesto, F., Atlas of World Exploration, London 1991.
 Fischer, Jos.S.J., Die Entdeckungen der Normannen in Amerika, Freiburg im Breisgau 1902.
 Julien, C.A., Les Français en Amérique pendant la première moitié du XVI e siècle, Paris 1956.
 Pagani, L., Ptolemäus: Cosmographia, Stuttgart 1990.
 Sanz, C., La Geographia de Ptolomeo ampliada con los primeros mapas impresos de America, Madrid 1959.
 Thieme, M.-Becker, F., Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, Leipzig 1935.
 Stornajolo, C., Bibliothecae Apostolicae Vaticanae, Tom.I., Romae 190
 Török Zs., Az Újvilág körvonalai, Természet Világa 1992, 452-453.